

Joakim Skovgaards altertavlemaleri til Mandø Kirke 1890

Et brev med kunstnerens egen forklaring

Af Carsten Bach-Nielsen

I 1890 havde brødrene Niels og Joakim Skovgaard en livlig korrespondance med højskoleforstander Ludvig Schrøder på Askov Højskole. Niels var ved at færdiggøre og afsende maleriet »Påskemorgen«, som af en kreds i Askov var bestilt som gave til pastor Hans Sveistrup.¹ Joakim havde netop afsluttet sit store altertavlemaleri (119 × 173 cm) til Mandø Kirke, der var bestilt af øens præst pastor Harald Peter Martini Hansen. Denne havde også foreslået motivet: »Kristus fører Røveren ind i Paradis«. Opgaven blev formidlet af pastor Sigurd Constantin-Hansen i Jernved.²

Maleriet blev udstillet på Forårsudstillingen i 1890 og skulle derfra til Mandø, men det blev aftalt med pastor Hansen, at det på vejen kunne udstilles på Askov Højskole, hvorfra Schrøder ville ekspedere det videre til Mandø. I et fem sider langt brev til Schrøder fra 18. april 1890 ordner Skovgaard de formelle sager omkring transporten med forstanderen.³ Skovgaard skriver her også den forklaring af maleriets indhold, som Schrøder har bedt om. Da det drejer sig om et gennembrudsværk, der er åbent for fortolkning, er det vigtigt at kende kunstnerens egne tanker om maleriet og dets tilblivelse. Ikke mindst ved restaureringen af og formidlingen af Skovgaards enorme maleri »Kristus i de Dødes Rige« på Statens Museum for Kunst i 2000 kom der øget fokus på Mandø-altertavlen.⁴ Peter Nørgaard Larsen lagde vægt på maleriets af-

1 Carsten Bach-Nielsen: »I højskolens tjeneste«, *Niels Skovgaard. Maler. Billedhugger. Keramiker. Illustratør*, red. Anne-Mette Villumsen og Teresa Nielsen, Viborg og Vejen 2019, s. 240.

2 »Naar Udstillingen nærmer sig«, interview stenograferet af C.C. Clausen, *Hver 8 Dag*, 17. marts 1907, s. 456.

3 Brevet findes i Håndskriftssamlingen på Det Kgl. Bibliotek, NKS 3550, 4°.

4 Peter Nørgaard Larsen: »Et hovedværk i dansk kunst«, er trykt i Henrik Bjerre og Peter Nørgaard Larsen: *Skovgaard-konserveringen*, København 2000, s. 7-20; Peter

Joakim Skovgaard: Kristus fører Røveren ind i Paradiset, olie på lærred, 1890, 119 × 173 cm, Hirschsprungs Samling. Foto: Wikimedia Commons.

hængighed af italiensk renæssancemaleri, ikke mindst af Fra Angelico, hvilket kunstkritikken også i 1890 klart erkendte.

Onsdag den 18. juni 1890 holdtes et møde på Askov Højskole, hvor 300-400 mennesker deltog. *Kolding Folkeblad* refererede dagen efter, den 19. juni 1890, fra mødet, hvis foredrag knyttede sig til det udstillede maleri af Joakim Skovgaard. Rektor Sigurd Müller fra Kolding oplyste om dets forhold til en række gammelflorentinske malerier. Pastor (og maler) Sigurd Constantin-Hansen talte om dets kunstneriske værdi. Pastor Hans Sveistrup fra Vejen talte om dets kristelige værdi, før ordet blev givet til forstander og komponist Heinrich Nutzhorn og skolens anden forstander Ludvig Schrøder, der »tillige oplæste et meget interessant Brev fra Kunstneren selv om hans Arbejde«. Der må være tale om det brev, der her publiceres.

Nørgaard Larsen: »Kristus i de dødes rige – et maleri og dets kontekst, *Grundtvigstudier* 2001, s. 94-114 og *Vartovbogen* 2001, s. 7-29. Da var det for nylig blevet fortolket af Henrik Wivel i bd. 5 af *Ny Dansk Kunsthistorie*, København 1994, s. 239-241.

Rosenvænget 18 April 1890

Kjære Hr. Schrøder!

Tak for brevet, som kom imorges, Niels svarer vist selv på det, han gjør nu anstalter til at få billedet afsted og i dag maler han vist noget paa det, der var noget, som han ville forandre i farven. I dag har jeg afsendt brev til Pastor Hansen på Mandø med bøn om lov til at få billedet, min altertavle udstillet på Askov, og sagt, at De derfra vil besørge det til Ribe, når det har været udstillet 1 uge.

Udstillingen lukkes rimeligvis mandagen den 9de juni, i alt fald deromkring, og jeg skal bede Lemming (Kunsthändler) som besørger sligt for mig, om at sende billedet til Askov lige straks, for selv er jeg vist ikke i byen på den tid, så kan De selv tænke dem når billedet kan være på Askov, men jeg skal nok bede Lemming sende dem underretning om når billedet bliver afsendt her fra, så tidligt han kan gjøre det.

Så er der vist ikke videre i øjeblikket, end at jeg sender Dem den redegørelse for billedet, som De gerne vilde have. Jeg kommer ikke med den for at vække, men for at når den kritik, som der er noget ved, kommer, at det så kan vides, hvad jeg har at svare.

Det jeg har lagt hovedvægten på i billedet »Kristus som fører røveren ind i Paradiset«, er først en ganske naiv stille fortællende fremstilling af emnet, hvorefter senere, og dernæst en så pragtfuld farvevirkning og stor komposition som muligt, med særligt det for øje, at få billedet til at virke så skønt som muligt i kirken. Når man ikke maler billedet på selve stedet, det er bestemt til kan ens beregninger i retning af at få det til at passe til pladsen, let slå fejl, men man skal dog gjøre sine beregninger og håbe på, at de slår mere eller mindre til. Det er min mening, at de rene farver i billedet begrænset af den mørke egetræsramme vil gjøre en god virkning på den hvidtede kalkvæg i kirken.

Fortællingen i billedet er da denne: gennem den lille døråbning i muren er Kristus og røveren fulgte ad ind i Paradiset, der falder røveren på knæ for Herren overvældet af indtrykket af dejligheden og af Frelseren, som nu står for ham i sin kongeklædning. Kristus er kommet et skridt forud, idet røveren kaster sig ned, men vender sig om i det samme og breder armene ud, det er navnlig overkroppen han vender brat tilbage. Imod dem kommer tre engle med tvættevand og klæder til røveren, bagved ses et frugttræ, som kan være livets træ, og udenfor ved indgangen sidder vogterenglen med flammesværdet. Jorderige og Paradiset adskilles af en mur med tårne.

Mod dette kan indvendes, at da Kristus vendte tilbage til Paradiset, måtte han blive modtaget af myriader af engle, men tænker man sig det

i forbindelse med at røveren føres ind i Paradiset, ligger den tanke nær, at Kristus samtidig også må føre alle de andre sjæle fra dødsriget, for hvem han har prædiker evangeliet ind i Paradiset, men i al den mylder kunde det blive svært nok at finde røveren og umuligt at få ham til at blive en hovedperson. Da opgaven nu var at fremstille Kristus som fører netop røveren ind i Paradiset, så valgte jeg en ganske stille beskeden fremstilling, hvor jeg kunde lægge vægten på røveren, fremfor den rigere, som ellers turde være troligere og rimeligere.

Jeg har hørt indvende, at Paradiset er hos mig en dejlig have, som det gamle Paradis, men jeg valgte dette barnlige udtryk for Paradiset, for ikke at komme ind på vidtløftig filosofi, som let vilde ende med, at Paradiset, det nye, måtte fremstilles som salige sjæle, og det var noget jeg slet ikke fandt passende for en malerisk behandling. Der kan indvendes, at Kristus måtte være i ligklæder da røveren er fremstillet kun med et stykke om hofterne, (den almindelige korsfæstelsesdragt på malerier) og de kommer jo fra samme sted, men jeg mener, at så snart Kristus er i det rige, har man lov at tænke sig ham stråle i kongekåben. At jeg ikke har sat en pragtfuld indgangsport til Paradiset, ligger i, at jeg havde ikke plads til en sådan og fandt at den ikke var nødvendig.

Endelig kan det med fuld ret siges, at perspektiven i billedet er splittergal, men forarges nogen over den, så har jeg dog det at sige, at perspektiven var for mig en bisag, som måtte tilsidesættes for vigtigere hensyn, og her hjælper guldglorierne mig, for de siger straks til folk, »dette er et dekorativt billede« som fortæller om Jesus, røveren, englene, haven muren og de to verdner, muren er perspektivisk gal, men den betegner at her er en mur, og billedet er ikke et maleri som skal skuffe beskueren med illusorisk, malerisk virkning, for guldglorierne kan gøre en skøn dekorativ virkning, men ikke skuffe nogen som lysglorier o.s.v., alt i billedet er barnligt fortællende ikke malerisk skuffende. Med de bedste hilsener til Dem og Deres hustru fra os, Deres hengivne

Joakim Skovgaard.

Brevet afslører, at Skovgaard havde tænkt værket som et naivt og dekorativt maleri.⁵ Det skulle ikke forestille en virkelighed, men derimod handle om den. Det er tydeligt, at det er Grundtvigs syn på billed-

5 Peter Nørgaard Larsen: »Joakim Skovgaard: Kristus i de dødes rige. Oprindelse – Betydning – Reception«, *Sjælebilleder. Symbolismen i dansk og europæisk maleri 1870-1910*, katalog tilrettelagt af Peter Nørgaard Larsen, København 2000, s. 229-230.

Joakim Skovgaard: »Kristus fører Røveren ind i Paradiset«, tegning 1915, 26 × 18,5 cm. Foto: Bruun Rasmussen Kunstauktioner.

kunstens afmagt, der præger Skovgaard. For Grundtvig er billedkunst illusion og kan derfor kun være skuffende, som han udtrykker det i salmen »Jeg kender et land« fra 1824: »Når skyggen er ligest, da huler de små, som stirrer derpå« (DDS 561, 5). Jo bedre illusionen er, des større må skuffelsen i sidste ende blive. Netop fordi Skovgaards maleri er dekorativt i sin virkning, gør det ikke krav på gengivelse af virkeligheden, og dermed kan det ikke virke skuffende. Skovgaard kan sin Grundtvig. Han kommer kritikken i forkøbet, som han selv skriver.

Altertavlemaleriet tålte ikke den saltmættede luft på Mandø og blev i 1895 leveret tilbage til Skovgaard mod løfte om en kopi på et mere holdbart materiale. I 1897 erhvervedes det til Hirschsprungs Samling i København, hvor det ses i dag.⁶ Johan Rhode malede i 1898 kopien (på aluminium), der nu er i Mandø Kirke. Skovgaard glemte ikke motivet.⁷ Han tegnede det i 1915 til bogen *Joakim Skovgaards Billeder i Viborg Domkirke. Arbejdets Historie*, København 1915. Det står som indledning til Skovgaards egen beskrivelse af billederne i Viborg Domkirke. Her fortæller han, at Mandøaltertavlen var den første bestilling af et religiøst billede, han fik. Han skriver, at dets motiv er »I dag skal du være med mig i Paradis!« Det kan have været for hård kost for missionsfolk. Røveren havde jo først »omvendt sig« i 11. time, så den officielle titel forblev en anden og mindre udfordrende.

6 Troels Trier har også udført en kopi af altertavlen. Rammen til den malede kopi er skåret af Ole Skovgaard (1897-1968), der forærede værket som altertavle til kirkesalen Betania i Aakirkeby på Bornholm. Da Bornholms Valgmenighed ophørte i 1979, blev kirkesalens altertavle foræret til Østermarie Kirke, hvor den nu hænger i tværskibet. Se Asger Højmark og Uffe Hansen: *De grundtvigske Fri- og Valgmenigheder*, Odense 1944, s. 147 og 153; *Østermarie Kirke i hundrede år 1891-1991*, Allinge 1991, s. 25.

7 *Joakim Skovgaard*. Katalog Viborg 2007, red. Iben Overgaard, Jane Sandberg og Anne-Mette Villumsen, s. 38-39. Se *Ellens versebog med Tegninger af Joakim Skovgaard*, Viborg 1946, s. 5. Niels Skovgaard arbejdede videre med »kerubtårnet« i sit forslag til Københavns Valgmenigheds kirkebygning, se Aksel Rode: *Niels Skovgaard 1858-1938*, s. 220-221.